

על זיכרון ושכחה בעבודת ה'

עידן בוסקילה

התורה מצווה אותנו שני ציוויים כדי להכניס את מאורעות עמלק בדרך לארץ ישראל לתודעה היומיומית שלנו: לזכור את אשר עשה לנו עמלק ובנוסף - לא לשכוח.

“זָכֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֵק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם. אֲשֶׁר קָרַךְ בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֵרֶיךָ וְאַתָּה עָנַף וַיִּגַע וְלֹא גָרָא אֱלֹהִים. וְהָיָה בְּהַנִּיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֲבִיבֵי מִסְבִּיב בְּאַרְץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחְלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח”¹.

לפי פשוט הפסוקים ניתן היה להבין שמצות הזכירה היא כלפי המוח והלב שיזכרו את 'מאורעות עמלק' ואילו "לא תשכח" מוסב על ציווי המחיה של עמלק – אל תשכח למחות את עמלק. אלא שחז"ל לימדו אותנו אחרת בספרא (על פרשת בחוקותי) שם מסבירים לנו שזכור זוהי איננה רק זכירה בעלמא אלא זכירת הפה, ואילו לא תשכח זו שכחת הלב. זכירה היא ציווי לשנן את המאורע הזה בפה כדי שלא ישכח. כך גם מסביר ספר החינוך (מצוה תר"ג) את ציווי הזכירה: "כדי שלא ישכח הדבר, פן תחלש איבתו ותחסר מהלבבות באורך זמנים".

ומתוך כך עולה השאלה המתבקשת – אם זכירה מובילה לאי שכחה מדוע אנו צריכים ציווי מיוחד לאי השכחה? מדוע אין כאן רק ציווי אחד בלבד – לא תשכח? מה המשמעות המעשית של איסור השכחה? לימדו אותנו שאין מילה מיותרת בתורה, אם כן מדוע לא מספיק לצוות אותנו פשוט לזכור?!

ניתן להסביר² שהתורה רוצה לחזק את הציווי ולכן היא מוסיפה עוד ביטוי מעט חריף יותר – לא תשכח. דגל שחור מתנוסס מעל המפגש של עם ישראל ועמלק בדרך והתורה רוצה שנחיה את הציווי הזה ולכן היא חוזרת בביטוי מעט שונה – לא תשכח. אפשר גם להסביר בדרך בה הסביר המלבי"ם³ את בקשתה של חנה מעלי הכהן 'וזכרתי ולא תשכח את אמתך' – "שיזכור זכותיה וצדקתה, ועל זה אמרה וזכרתי, והזכירה הוא שיזכרנה עתה לתת לה בן, ולא תשכח הוא בל ישכחנה גם אחר זה שתלד עוד בנים ובנות ושיחיו, ויפה אמרו חז"ל וזכרתי בזכרים ואל תשכח בנקבות". משמעות הדברים היא שזכירה היא ציווי עכשווי, אי אפשר לצוות על זכירה לעתיד, אלא אפשר לבקש ממישהו שיזכור אותך מעכשיו, ואילו לטווח ארוך אפשר לבקש רק שלא ישכח אותך.

¹ דברים כה, יז – יט.

² אבן עזרא על דברים כה, יט.

³ שמואל א' א, יג.

כך גם אפשר להסביר בציווי שלנו, זכור – **עכשיו** אתה מצווה לזכור ואילו לא תשכח זה **לעתיד**, כדי שתמיד תזכור אתה צריך לא לשכוח. הפירושים הללו מסתדרים עם המקראות אבל הם לא מסבירים לנו מדוע לא תשכח זוהי מצווה נפרדת, מדוע מוני המצוות לדורותם מנו כאן שתי מצוות שונות? במאמר זה ברצוני לנסות לתת פירוש אחר, פירוש שילך בדרך של רוח דורנו, דור המחפש את המשמעות של כל פרט ומילה.

כדי לנסות לעמוד על עומק העניין ולהבין את משמעות הציווי "לא תשכח" אנו צריכים לדקדק בפירוש המילה 'שכחה'. מילה זו יוצאת דופן בשפה העברית בכך שהיא אוגדת בתוכה שתי משמעותות שלכאורה סותרות זו את זו. מצד אחד, שכחה היא אי זכירה. כאשר אני לא זוכר משהו בעצם שכחתי אותו. מצד שני, גם המילה שכיח היא מאותו שורש. דבר שכיח הוא דבר שנפוץ וקיים בכל פינה. **מצד אחד שכחה היא דבר שאינו קיים בזכרון ומצד שני זהו דבר נפוץ, דבר המצוי בכל פינה. איך זה יתכן?!**

לעניות דעתי שני הפירושים הללו אינם סותרים. כאשר דבר כלשהו נעשה מצוי בכל מקום, כאשר הוא נעשה **שכיח אתה גם שוכח אותו**. אם הדבר נפוץ מידי, הוא מאבד מהיחודיות שלו ולכן אנו נוטים לא לייחס לו חשיבות עצמית ומתוך כך לזלזל בו ולשכוח אותו, כמאמרו של הרמח"ל בהקדמה למסילת ישרים:

"החבור הזה לא חברתי ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פרסום גדול. כי לא תמצא ברב דברי אלא דברים שרב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, **אלא שכפי רב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה**".

האדם שוכח את מה שנעשה אצלו לשכיח. הרמח"ל בא להזהיר אותנו שדווקא את הדברים החשובים ביותר אנו נוטים לשכוח, דווקא משום שהם כל כך שכיחים. סיפור מעניין המתחבר בדיוק לנקודה זו שמעתי מהרב אלון שליט"א בשם הרבי מהוסטאין:
 "מעשה בחסיד אחד מחסידי רבי מנחם מנדל מוויטבסק זצוק"ל שבנסיעתו לרבו הוכרח לשבות בעיר אחת על הדרך, כי היה המרחק רב בין עיר מושבו למקום מגורי רבו.
 רב העיר היה גדול בתורה ובגמילות חסדים וכאשר ראה את האורח בתפילת ערבית בליל שבת, הכיר בו כי תלמיד חכם הוא ויזמינהו לסעוד אצלו. בשבתם אל השולחן השתעשעו יחד בדברי תורה, בהלכה ובאגדה. הרב בעל הבית, היה מן המתנגדים, וכאשר נודע לו מתוך השיחה לאן פני האורח מועדות תמה ויאמר:

'האמנם לא נמצא באחת מהעירות הקרובות לכם תלמיד חכם, גדול בתורה ובמידות טובות כדי לקיים בו מצוות 'עשה לך רב', שאתם מכתתים רגליכם לעיר רחוקה כל כך?'

האורח הרגיש את המרומוז בדברי בעל הבית והשיב לו:

'אני נוסע לי ליהודי, שאינו שוכח אף רגע אחד את הבורא ברוך הוא!'

'היודע מחשבות אתה? 'שאל אותו הרב.

'אפשר! – ענה.

'אם כן, יכול אתה אולי להגיד לי את מחשבתי אני? – אמר הרב בטון של לגלוג.

'אנסה' – השיב האורח.

'הבה! – קרא הרב – 'הגידה לי את אשר אני חושב עתה!'

'מחשבת כבוד הרב עכשיו היא - שויתי ה' לנגדי תמיד!'

'לא! – קרא הרב כמנצה- 'לא כיוונת אל האמת!'

'לא? – שאל האורח – 'לא כיוונתי אל האמת? תוכן מחשבתו של כבוד הרב איננו "שויתי ה' לנגדי תמיד"?'

'לא! – השיב בעל הבית- 'אני מהרהר בעניין אחר לגמרי.'

'הרואה אתה אדוני הרב' – אמר האורח - 'לכן מוכרח אני לכתת רגליי למקום רחוק כל כך...!'

החסיד בסיפור מזכיר לנו את מה שאנו נוטים לשכוח, הוא מזכיר לנו את הנקודה הפנימית, את הדברים שאנו חייבים לזכור אבל דווקא בגלל התמידיות של הציווי 'שויתי ה' לנגדי תמיד' כל כך קשה למצוא אדם שבאמת לא שוכח שבכל רגע ורגע הוא צריך לזכור את ריבונו של עולם. הסיפור ממחיש לנו שלפעמים אנחנו שוכחים דווקא את המצוות התמידיות, המצוות שאנו חייבים בהם בכל רגע. דווקא החיובים התמידיים שלנו - הם אלו שאנו נוטים לזלזל בהם. יהודי מאמין לא יפספס אף פעם מצות ארבעת המינים. הוא אפילו יהדר בה, יקנה אתרוג עם 'גערטל', יבדוק במשך שעה ארוכה את יושרו של הלולב ושלקיפת התיומת לא התקלפה ויקבל על עצמו כל מיני חומרות כאלו ואחרות. אבל מצות 'שויתי', מצות זכירת יציאת מצרים, איסור שכחה של דברי תורה – אותם אנו נוטים לשכוח דווקא משום שהם כל כך שכיחים.

הדרך להצליח לזכור מצוות שחיובם תמידי הוא דווקא על ידי הקדשת זמן ממוקד למצוות הללו. אם אתה רוצה לזכור באופן תמידי את מצות מחיית עמלק אתה צריך לקבוע נקודה אחת בלוח השנה שלך בה אתה מקדיש זמן ותשומת לב לחיוב הזה, ואותה נקודה תתן לך קריאת כיוון לזכרון גם בשאר ימי השנה. כל זה נכון לזכירה בפה, אבל איסור שכחה נוגע לכל השנה, את איסור השכחה אנו חייבים לחיות כל רגע. אלא שהמפתח להשמר משכחה הוא הזכירה בפה - מי שהזכירה כל כך נפוצה בפיו – ליבו שוכח. מי שיודע לתת תשומת לב מיוחדת בפה – הלב זוכר תמיד.

כך במחיית עמלק וכך גם ב"שויתי ה' לנגדי תמיד". אם אתה רוצה להצליח לא לשכוח את ריבוננו של עולם אל תראה אותו כשכיח. תתרגש מעצם הקרבה אליו בזמן קיום מצוות או לימוד תורה. מי שרגיל לחשוב שריבוננו של עולם כל הזמן לידו בדיוק באותה המידה – מפסיק להתרגש מזה ומפסיק לתת לזה להשפיע עליו. דווקא הידיעה שלעיתים הוא רחוק ולעיתים הוא קרוב היא הגורמת לנו להתרגש מעצם קרבתו אלינו.

כולנו מכירים את הסיפור על חוני המעגל⁴ שהצליח "לכפות" את השמים להוריד גשם:

"מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים. אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו. התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו 'ריבוננו של עולם בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך'. התחילו גשמים מנטפין, אמר 'לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות', התחילו לירד בזעף אמר 'לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה' ירדו כתיקנן עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. באו ואמרו לו כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל שילכו להן אמר להם צאו וראו אם נמחית אבן הטועין. שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך".

החשש של שמעון בן שטח הוא שמא יהיו עוד כחוני שיראו את עצמם כבני בית אצל ריבוננו של עולם ולא ידעו ליצור את המרחק המתבקש. שמעון בן שטח מנסה לחנך את הדור שיהיו כשרים לפני המלך ולא כעבדים. דרכו של חוני מסוגלת להעלות את האדם לגבהים אך בד בבד היא גם מסוכנת כי היא מחנכת לטשטוש הגבולות בין שמים לארץ. הדרך הנכונה היא דרך היודעת לשלב קרבה ורחוק גם יחד. יותר מידי זכרון מוביל לשכחה, יותר מידי קרבה מובילה לטשטוש הגבולות ומתוך כך לריחוק ולכן צריך לגדור את הזכרון ומתוך כך להצליח לחיות את הציווי ולא לשכוח אותו לרגע.

⁴ תענית ג, ח.